

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидатки історичних наук, доцентки Філіпенко Лариси Володимирівни,
на дисертаційну роботу Шанідзе Олександра Дмитровича
«Гендерна нерівність в умовах воєнного стану»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
за спеціальністю 054 – Соціологія
(Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки)

Відгук складено на основі аналізу дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць, а також матеріалів та документів, що підтверджують впровадження практичних результатів роботи.

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Питання гендерної рівності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні перебуває на етапі активних наукових дискусій і вимагає глибшого аналізу, тим більш, що міжнародні інституції визнають гендерну рівність ключовою складовою прав людини та передумовою демократичного розвитку. Зміни, спричинені збройною агресією, актуалізували проблеми гендерної асиметрії та поставили нові виклики у сфері забезпечення рівних прав. Водночас трансформація традиційних гендерних уявлень у контексті постмодерного суспільства вимагає подальшого аналітичного осмислення.

Актуальність обраної теми не викликає сумнівів, оскільки в умовах воєнного стану відбуваються суттєві зміни соціальної структури, пріоритетів державної політики та повсякденних практик. Такий науковий підхід є надзвичайно своєчасним і важливим для формування державної політики, чутливої до гендерних аспектів у кризових і після кризових умовах.

Таким чином, тема «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану» є достатньо актуальною та своєчасною, оскільки зосереджена на пошуку шляхів подолання існуючих форм гендерної нерівності, розробці ефективних підходів до вирішення соціальних проблем у гендерному вимірі, а також на виявленні нових викликів, що постали внаслідок повномасштабного вторгнення.

Результати дослідження можуть стати вагомим практичним внеском у формування державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження реалізовано в рамках науково-дослідної роботи кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» «Соціологічний супровід моніторингу якості освіти в сучасному університеті» (ДР № 0121U113440), де здобувач брав участь у підготовці наукових видань, досліджуючи тематику гендерного аспекту соціальних практик, в тому числі щодо задоволення базових потреб вимушених мігрантів під час війни та їх соціального самопочуття.

3. Аналіз змісту дисертації, обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації

Дисертація складається з анотацій – українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків. Структура роботи є логічною та послідовною, не викликає заперечень.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено стан її наукової розробки, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, визначено особистий внесок автора під час виконання дисертаційного дослідження, наведено перелік наукових публікацій здобувача за темою дисертації, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження у наукову та практичну діяльність, встановлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Перший розділ роботи «Теоретико-методологічні засади дослідження гендерної нерівності в сучасному українському суспільстві» фокусується на теоретичних основах дослідження гендеру, у розділі аналізуються різноманітні підходи до співвідношення понять «гендер» та «стать», надано порівняльну характеристику основних класичних та неklasичних парадигмальних уявлень

про гендер.

Також автор наголошує на необхідності наукового переосмислення поняття гендер у традиційному конструктивістському розумінні як організованої суспільством моделі взаємин між чоловіками і жінками, яка включає не тільки міжособистісне спілкування і сімейні відносини, а й відносини в основних соціальних інститутах суспільства, які визначають і конструюють ці ролі. В якості альтернативної методології пропонується перформативний підхід, який більше відповідає сучасності, оскільки розглядає гендер не лише як соціальний продукт, але й результат глибоких емоційних та ідентифікаційних процесів в розвитку особистості. Особливу увагу в дисертації зосереджено на дослідженні гендерних стереотипів: здійснено їх класифікацію, проаналізовано тенденції трансформації в умовах сучасного українського суспільства. Окремо розглянуто проблематику гендерної асиметрії як одного з провідних чинників, що зумовлює відтворення гендерної нерівності в соціальних відносинах.

Другий розділ присвячено аналізу проблематики гендерної нерівності в умовах воєнного стану. У ньому подано дефініцію ключового поняття, визначено основні підходи до соціологічного дослідження явища, а також способи його вимірювання та оцінки. Автор окреслює найважливіші виклики, які постають в українському суспільстві в період війни, пов'язані з посиленням наявних диспропорцій між статями, а також із появою нових, зумовлених специфікою правового режиму воєнного часу. Дослідження засвідчує глибокий розрив між задекларованою підтримкою рівноправності та реальними уявленнями і практиками. Формальне тлумачення принципу рівності, стійкість традиційних стереотипів і приховані механізми дискримінації, зокрема у сфері військової служби, вказують на необхідність подальшого переосмислення та подолання структурних бар'єрів. Особливу увагу приділено аналізу державної політики, спрямованої на зменшення статевої асиметрії. Розглядається також поняття «гендерно чутливої» політики крізь призму практик на державному, регіональному та місцевому рівнях управління.

У третьому розділі надано програму та результати емпіричного

дослідження, яке проводилося автором протягом 2022-2024 років із застосуванням методу анкетного опитування та глибинного інтерв'ю. Завдання дослідження виконані, мета досягнута. Гіпотези, які було висунуто при підготовці дослідження підтверджено, зроблено висновки та рекомендації.

Отримані результати висвітлені у 6 публікаціях автора, що надруковані у фахових виданнях, а також у тезах конференцій, що свідчить про їх достатню апробацію та практичну орієнтованість. Загалом, дисертаційне дослідження Шанідзе О. Д. вирізняється науковою оригінальністю та структурною послідовністю, що забезпечує глибоке розуміння складної проблематики гендерної нерівності та її поглиблення в умовах воєнного стану.

4. Найважливіші наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертація Шанідзе О.Д. представляє собою комплексне дослідження, спрямоване на вирішення актуального науково-практичного завдання з теоретичного обґрунтування й розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

Уперше в соціологічному дискурсі автором теоретично обґрунтовано процес деконструкції поняття гендеру в контексті сучасного українського суспільства. З урахуванням постмодерного підходу гендер розглядається не як сталий соціальний конструкт, а як явище, позбавлене фіксованої структури. У такому вимірі на перший план виходять проблеми суб'єктивності, самоідентифікації та нестабільності гендерних ідентичностей.

Також автором удосконалено концептуалізацію зв'язку між гендерною нерівністю та соціальною дезорганізацією в умовах війни, яка відкриває нові перспективи для розробки соціальних політик та розуміння впливу воєнного стану на трансформацію гендерних стереотипів і ролей у сучасному українському суспільстві.

Важливо відмітити, що в роботі також дістало подальшого розвитку дослідження основних теоретичних та методологічних підходів до поняття

«гендерна нерівність», вчення про гендерну асиметрію та обґрунтовано взаємовплив гендерної нерівності та гендерної асиметрії, визначено загрози і ризику такого взаємовпливу.

5. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Дисертаційне дослідження О. Д. Шанідзе відзначається належним рівнем методологічного обґрунтування. Це зумовлено використанням різноманітних загальнонаукових і спеціалізованих методів, що дозволили комплексно охопити предмет дослідження. Автор здійснює аналіз основних теоретико-методологічних підходів до розуміння гендеру в межах соціологічної науки з метою систематизації трактувань гендерної нерівності в науковому дискурсі та зіставлення їх проявів у мирний і воєнний періоди. Застосування методів абстрагування й узагальнення сприяло формуванню ключових понять (зокрема, гендерна нерівність, трансформація, воєнний стан, інституційна підтримка), а порівняльний аналіз – виявленню змін у гендерних ролях, статусах, доступі до ресурсів у довоєнний і воєнний часи. Інтерпретативний підхід, що ґрунтується на феміністських і конструктивістських парадигмах, дав змогу розкрити смисли, які респонденти вкладають у власний досвід під час війни. Емпірична частина базується на результатах анкетного опитування (N=825, 2024 рік) і глибинних інтерв'ю (N=20, осінь 2024 року), що забезпечує достовірність і репрезентативність отриманих даних. Висновки повністю обґрунтовані та відповідають змісту роботи.

Структура дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів із відповідними висновками, списку використаних джерел і додатків, свідчить про логічну послідовність і повноту дослідження проблеми.

Результати дослідження були успішно апробовані шляхом відкритих публікацій у фахових наукових виданнях, а також шляхом участі у міжнародних конференціях. Автор має також апробаційні публікації у періодичних виданнях, що індексуються у наукометричних базах Scopus. Це свідчить як про його

ініціативу і професійне зростання як вченого, так і про практичну значущість отриманих результатів дослідження.

6. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Окремі положення та висновки дисертаційного дослідження Шанідзе О. Д. знайшли практичне застосування. Сформульовані в дисертації положення, висновки та рекомендації використанні у практичній діяльності:

- в навчальному процесі кафедри соціології і публічного управління НТУ «ХП» при викладанні освітньої компоненти «Гендерні відносини в економічній діяльності» для здобувачів другого(магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» (довідка про впровадження від 10.03.2025);
- в діяльності Благодійного фонду «Ігоря Вовчанчина» (довідка від 28.02.2025 року).

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Аналіз дисертаційної роботи та публікацій автора свідчить про повну відповідність встановленим науковим стандартам та вимогам академічної доброчесності. Робота виконана без жодних ознак порушень, фальсифікації або фабрикації тексту, що підтверджується як внутрішнім рецензуванням, так і зовнішніми перевітками за допомогою сучасних антиплагіатних систем. Зокрема, дисертаційна робота пройшла перевірку у системі StrikePlagiarism.com з використанням університетського інтерактивного звіту (Interactive Similarity Report). Отриманий коефіцієнт подібності не перевищує допустимі академічні межі. Збіги здебільшого стосуються відкритих джерел, наукових публікацій, методичних матеріалів та не мають ознак порушення академічної доброчесності. Дисертація ґрунтується на ретельному аналізі наукових джерел, офіційних нормативних документів та результатів досліджень, що дозволяє забезпечити високу достовірність і обґрунтованість отриманих висновків.

Структура роботи відповідає вимогам до оформлення наукових досліджень. Вона складається з анотації, змісту, вступу, трьох основних розділів,

висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Такий послідовний виклад матеріалу забезпечує чіткість логічного ланцюга дослідження та дозволяє легко орієнтуватися в його змісті. Оформлення дисертації відповідає вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 № 40 (у редакції від 12.07.2019 р.), що гарантує відповідність роботи якості, прийнятій у вищій освіті України.

Стиль викладу матеріалу є науковим, логічним і водночас доступним для розуміння широкому колу фахівців. Автор дотримується стандартів академічного стилю, що дозволяє забезпечити чіткість і зрозумілість викладених ідей та результатів дослідження. Завдяки структурованості і виваженості стилю, дисертація викликає зацікавленість до визначеної проблематики. Комплексний підхід до вирішення поставлених завдань, а також дотримання всіх вимог до оформлення і методологічної послідовності, свідчать про високу якість роботи, що робить її вагомим внеском у розвиток сучасних наукових досліджень у галузі соціології.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Водночас, дисертаційна робота містить дискусійні положення.

1. На нашу думку, доцільно було б не тільки описати еволюцію основних соціологічних теорій гендеру та гендерної нерівності (зокрема, феміністських, постструктуралістських та інтерсекційних підходів), але й проаналізувати їх у контексті адаптації до умов воєнного стану. Критичний огляд того, як різні теоретичні парадигми можуть пояснювати специфіку гендерної нерівності в умовах війни, дозволив би глибше обґрунтувати вибір теоретичних засад дослідження, продемонструвати їх евристичний потенціал у висвітленні трансформацій гендерних ролей під впливом війни, а також посилити аналітичну складову роботи через виявлення нових викликів та форм нерівності, що актуалізуються в умовах воєнного стану.

2. У першому, теоретичному розділі дисертації, зроблено акцент на концептуалізації гендерної нерівності та її зв'язку із соціальними інститутами,

однак аналіз, наприклад, ролі медіа, як одного з ключових факторів формування гендерних стереотипів, є недостатньо глибоким. Доцільно було б провести аналіз медійних нарративів у формуванні гендерних уявлень в Україні, особливо в умовах воєнного стану, де медіа відіграють значну роль у конструюванні образів жінок і чоловіків.

3. На нашу думку, в теоретичному розділі надано доволі стислий огляд трендів у гендерних дослідженнях, таких як квір-теорія чи деколоніальні підходи. Більш детальний аналіз сучасних трендів, відносно їх релевантності до українського контексту, надав би можливості посилити теоретико-методологічну базу дослідження, виявити потенціал альтернативних парадигм у висвітленні специфіки гендерної нерівності в Україні та забезпечити більш глибоке розуміння структурних, історичних і культурних чинників, що зумовлюють цю нерівність у національному контексті.

4. Недостатньо проаналізований вплив історичного контексту України на формування гендерних стереотипів. Зокрема, бракує розгляду того, як радянська спадщина та пострадянські трансформації вплинули на сучасні гендерні уявлення.

5. Теоретична частина дисертації могла б бути більш послідовною, якби автор чіткіше визначив термінологічний апарат, зокрема поняття «гендерна асиметрія» та «гендерний аналіз», які часто використовуються, але не завжди однозначно інтерпретуються. Відсутність чітких дефініцій ускладнює розуміння концептуальної основи роботи.

6. В другому розділі представлений аналіз трансформації гендерної нерівності в умовах воєнного стану, описані проблеми, з якими стикаються жінки та чоловіки, вказано чинники, що сприяють гендерній нерівності. Але, на нашу думку, проблемам жінок все ж таки приділено більшої уваги (що є традиційним для гендерних досліджень, але це не є зовсім коректним до вказаної теми дослідження).

Зазначені дискусійні положення не впливають на загальну позитивну характеристику дисертаційного дослідження. Такі коментарі підкреслюють

загальну актуальність обраної проблематики та визначають можливості для подальших наукових розвідок.

Загальні висновки щодо дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Шанідзе Олександра Дмитровича «Гендерна нерівність в умовах воєнного стану» є закінченим, самостійно виконаним дослідженням, має наукову новизну і практичну значущість. Дана дисертація вирішує та актуалізує науково-практичне завдання з теоретичного обґрунтування й розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

За актуальністю, змістом та повнотою викладу її результатів у наукових публікаціях, обсягом і оформлення цілком відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Виходячи з цього, вважаю, що Шанідзе Олександр Дмитрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 – Соціологія.

Офіційний опонент,
кандидатка історичних наук,
доцентка, доцентка кафедри філософії та
педагогіки професійної підготовки
Харківського національного
автомобільно-дорожнього університету

22.07.2025

